

SVETLANA ŽEŇUCHOVÁ ŠAŠERINA*

**Zborník ponaučení Red-MI (kr 4) MI 9
zo Štátneho archívu v Prešove Nižnej Šebastovej¹**

ŽEŇUCHOVÁ ŠAŠERINA, S.: Collection of Sermons Red-MI MI 9 from the State Archive in Prešov – Nižná Šebastová. *Slavica Slovaca* 59, No 2, pp. 344-350 (Bratislava).

In this paper we present a description of a Cyrillic manuscript collection of homilies which, although previously described by R. Cleminson and P. Šima, has not been further examined in detail. The book belongs to a number of manuscripts of the genre of sermon collections for particular Sundays and feasts of the liturgical year. As part of the preparation of a representative catalogue of Cyrillic writings, we have been able to see and digitize the text of this precious manuscript heritage, and in this paper we present a brief description of it.

Cyrillic manuscript manuscripts, Slovakia, Byzantine-Slavic tradition in Slovakia, collection of sermons, didactical gospel.

V júli 2023 sa začalo riešenie projektu APVV *Čo skrývajú slovenské archívy? Duchovné dedičstvo východu na západe*. Je to spoločný projekt Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Riešenie projektu predpokladá aktívny archívny výskum v pamäťových inštitúciách na Slovensku, počas ktorých sa riešiteľský kolektív venuje zberu, opisu a charakteristike cyrilských rukopisných pamiatok. Hlavným cieľom projektu je príprava katalógu cyrilských písomností, ktoré sa nachádzajú na Slovensku, alebo boli nájdené v rámci našich archívnych výskumov, a tiež tých, ktoré sa podarilo identifikovať aj počas viacerých terénnych výskumov od roku 2000.

Výskumy zamerané na opis a charakteristiku cyrilských prameňov, ktoré súvisia s prostredím Slovenska a historickej Mukačevskej eparchie, sa uskutočňovali už od začiatku 20. storočia. Zberom a klasifikáciou cyrilských rukopisných pamiatok na východe Slovenska sa zaoberali pracovníci Slovanského ústavu v Prahe Ivan Paňkevč, Julián Javorskij, Alexej Petrov a iní. Mnohé opisy a charakteristiky cyrilského rukopisného literárneho dedičstva od týchto bádateľov sú aktuálne doposiaľ. Tento aktívny záujem zo začiatku 20. storočia však pomerne rýchlo poklesol pre zmenu politickej situácie v kontexte II. svetovej vojny. V povojnovom období, najmä v 60. rokoch 20. storočia vyhľadávaním a opisom cyrilského rukopisného dedičstva na Slovensku sa zaoberal napríklad Pavol Šima, koncom 20. storočia aj Ralph Cleminson. Obaja

* Mgr. Svetlana Žeňuchová Šašerina, PhD., Katedra slovanských filológií Filozofickej fakulty UKF v Nitre, Štefánikova 67, 949 01 Nitra. <https://orcid.org/0000-0002-9130-0150>.

¹ Táto štúdia je výsledkom riešenia projektu APVV-22-0088 *Čo skrývajú slovenské archívy? Duchovné dedičstvo východu na západe*.

vydali katalógy,² ale tie neobsahujú úplný zoznam a detailne opisy pamiatok, na ktoré sa podarilo prísť v súčasnosti. Dovolíme si konštatovať, že aj teraz, po sto rokoch od prvého systematického záujmu o tieto písomnosti, ešte stále nemáme ucelený obraz o cyrilskom rukopisnom dedičstve na Slovensku. Pozitívom v tejto situácii je skutočnosť, že stále odkrývame bohatstvo byzantsko-slovanskej kultúrnej a náboženskej tradície na Slovensku a nachádzame nové, predtým neznáme cyrilské rukopisné pamiatky.

Prvý archívny výskum v rámci spomenutého projektu sa uskutočnil v Prešove v novembri 2023. Navštívili sme Štátnu vedeckú knižnicu a Štátny archív v Prešove Šebastovej, a vďaka ochote a ústretovosti kolegov z týchto inštitúcií sa nám dokonca podarilo rukopisné knihy aj zdigitalizovať, čo pokladáme za veľmi užitočné pre pripravovaný opis a osobitne pre ďalší výskum. Jeden z rukopisov, ktorý sa podarilo v Šebastovej študovať *in visu*, sa nachádza v osobitnej zbierke, ktorá bola do archívu prenesená z kláštora redemptoristov v Michalovciach v 60. rokoch 20. storočia. Rukopis, ktorý v tomto príspevku predstavujeme, má signatúru MI 9.

Zovňajšok pamiatky na prvý pohľad vyzerá chatrne, napriek tomu je rukopis do veľkej miery dobre zachovalý. Knižný blok obsahuje 159 strán a je zviazaný do drevených dosák. Obálka a knižný chrbát sa nezachoval, pre poškodenú väzbu sa nezachoval ani začiatok a koniec rukopisu. Odhliadnuc od tejto skutočnosti je možné skonštatovať stav knihy ako veľmi dobrý. Strany rukopisu sú popísané sýtym tmavým atramentom peknou úhladnou polounciálou. Záhlavia k jednotlivým textom sú napísané rumelkou. Rukopis je plne čitateľný. Aj napriek tomu, že posledné listy knihy sú oddelené od knižného bloku a papier je veľmi opotrebovaný, text sa zachoval a je dobre čitateľný. Rukopis nebol odbornou reštaurovaný.

Rukopisná kniha je paginovaná, no paginácia je neskoršia, pravdepodobne z 20. storočia. Prvý zachovaný list je číslovaný ako 1., teda ani autor tejto paginácie nevedel, koľko strán na začiatku rukopisu sa stratilo. Paginácia reflektuje skutočnosť, že jedna z fólií zo stredu knižného bloku sa tiež stratila, preto za 29. stranou v rukopise nasleduje 31. a sama 30. fólia sa v rukopisnej knihe nenachádza.

Rukopis obsahuje niekoľko marginálií. Nie sú početné a prevažne ide o perovky,³ no najviac zaujímavý je nápis na dolnom okraji viacerých strán o pôvode knihy: hovorí sa, že túto knihu kúpil jerej (kňaz) Kost so svojim synom Petrom za cenu 7,5 zlatých v Čukalovciach.⁴ Nevieme však, či tú knihu dal napísať, alebo ju kúpil už hotovú a pri akej príležitosti bola kniha kúpená práve v Čukalovciach. Nevieme, či tam bola dielňa alebo jarmok. V každom prípade nápis svedčí o jednoznačnom spojení rukopisu s územím Slovenska. Ostatné marginálie majú charakter skôr skúšky písma, sú veľmi bledé a nie sú čitateľné.

Prvý opis rukopisu MI 9 podal vo svojom katalógu P. Šima, no tento jeho opis je veľmi stručný.⁵ Predpokladá, že ide o úryvky z Prológu, t.j. zborníka krátkych textov životov svätých, ktoré sa čítajú po šiestej piesni utierne. Na základe vodoznaku (diviak a kríž) Šima datuje papier a text do 16. storočia.

V katalógu R. Cleminsona je tiež táto rukopisná pamiatka zaznamenaná, v datovaní sa zhoduje s Šimom.⁶ Dovolíme si na tomto mieste konštatovať, že pamiatky zo 16. storočia vo vý-

² Šima, P.: *Iz nabludenij nad cerkovnoslavianskim naslediem Slovakii*. Bratislava: SPN, 1968, s. 72-73. Cleminson, R.: *Cyrilské rukopisy na Slovensku*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 95-96.

³ Napríklad, zobrazenie kríža, orla, anjela, rastlinné motívy alebo ukazujúci prst nasmerovaný na dôležité miesto v texte.

⁴ Čukalovce je obec v okrese Snina v Prešovskom kraji. Podľa tohto toponýmu je možné zaviesť pomenovanie tohto rukopisu – Čukalovský.

⁵ Šima, P.: *Iz nabludenij nad cerkovnoslavianskim naslediem Slovakii*, c. d., s. 72.

⁶ Cleminson, R.: *Cyrilské rukopisy na Slovensku*, c. d., s. 95.

chodoslovenskom prostredí sú z objektívnych príčin veľmi vzácné, no niekoľko ich predsa poznáme. Napríklad Terebliansky prológ sa datuje do 16. storočia,⁷ no jeho stav je neporovnateľne horší, najmä vplyvom vlhkosti sa atrament roztiekol a presiakol hlbšie do papiera, a preto je text rukopisej pamiatky takmer nečitateľný. Skúmaný cyrilský rukopis uložený v Šebastovej pri Prešove má tiež stopy po vode, no jeho text nebol vodou zasiahnutý, je plne čitateľný.

Podľa Cleminsona ide o *panegyricon*, t.j. zborník nedeľných kázní, doplnený kázňami na sviatky podľa menológia. Takáto štruktúra zborníkov je v karpatskom priestore rozšírená, poznáme viacero neskorších rukopisov podobne štruktúrovaného obsahu. Na rozdiel od neskorších poučiteľných evanjelií, napríklad Uglianskeho alebo Poučiteľného evanjelia Klimenta Bukovského, ktoré sme mali možnosť pripraviť na vydanie,⁸ tento aktuálne skúmaný Čukalovský rukopis z archívu v Šebastovej obsahuje len texty kázní a neobsahuje evanjeliové čítanie ani odkaz na príslušné čítanie. V záhlaví jednotlivých textov je však vždy uvedený nedeľný hlas podľa oktoichu. V porovnaní s inými rukopisnými pamiatkami, ktoré patria ku kázňovej tvorbe, predstavuje Čukalovský rukopis odlišný typ pamiatky.

Šima a Cleminson sa zhodujú, keď hovoria o stredobulharskej redakcii cirkevnej slovančiny, v ktorej je napísaný tento rukopis. V texte sa pravidelne používajú obidve nosovky, no ich jotované podoby sa nevyskytujú. K ozdobným elementom patria aj sporadicky použité grafémy o „s očami uprostred grafémy“. Badat' aj tendenciu častejšie používať mäkký jer, pričom tvrdý jer sa vyskytuje menej často (ѣзь, лг҃ль, ѿкїльнь, поттопь, видѣхь, съ неѠ, zriedkavejšie sú aj formy ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ, ꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ, ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ). Intervokalické *j* sa nepoužíva: ѿлисеѠ, ѿліѠ, ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ, вола ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ a ďalšie. V texte rukopisu niet opráv (zaznamenali sme len jeden prečiarknutý duplikovaný riadok) a nevyskytujú sa ani nadriadkové nápisy.

Väčšina kázní je kratšieho rozsahu, spravidla jedná kázeň je zapísaná len na dvoch fóliách, pričom na každom liste sa nachádza 19 riadkov, no sú aj výnimky. Keďže je začiatok rukopisu stratený, prvé ponaučenie rukopisu nemá začiatok ani záhlavie a predstavuje len krátky úryvok. Prvý celý text v Čukalovskom rukopise je ponaučenie na 5. nedeľu po Veľkej noci o slepom, ďalej text pokračuje bez výrazných lakún⁹ až do poslednej kázne na 33. nedeľu po sviatku všetkých svätých. Druhá časť rukopisu obsahuje kázne na sviatky od 1. septembra do 30. júna, no výber sviatkov je selektívny.¹⁰ Cleminson ani Šima neuvádzajú obsah rukopisu konkrétnejšie, preto ho tu uverejňujeme:

1r – 1v Bez začiatku. Podľa toho, že ďalší text je chronologicky usporiadaný, je možné predpokladať, že ide o text ponaučenia na štvrtú nedeľu po Veľkej noci 1v – 3r Piata nedeľa po Veľkej noci o slepom.

3r – 5r Šiesta nedeľa po Veľkej noci, na zbor 318 svätých otcov.¹¹

5r – 7r Siedma nedeľa po Veľkej noci, na sviatok Zostúpenia Svätého Ducha.

7r – 8v Nedeľa so sviatkom Všetkých svätých.¹²

⁷ Яворскій, Ю.: Новые рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв. V Praze: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1931, s. 9-41.

⁸ Šašerina, S.: Dva ugljanske rukopisy ponaučení a exempel zo 17. storočia. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, VI. Bratislava: VEDA, 2019. 654 s.; Dva rukopisy Štefana Hlinku z Litmanovej na Spiši z 18. storočia. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, X. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v.v.i. – Slovenský komitét slavistov, 2023. 272 s.; Cyrilský rukopis Klimenta Bukovského z 18. storočia. In: Slavica Slovaca, 2023, roč. 58, č. 4 supplementum, s. 5-163. <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2023.4.1>

⁹ Fólia 30 je stratená, predpokladáme, že obsahovala len text príslušnej kázne.

¹⁰ Predpokladáme, že niektoré fólie z tejto druhej časti rukopisu boli stratené, no toto sa neodrazilo na paginácii, pozri ďalej poznámku 14.

¹¹ Prvý nicejský koncil.

¹² V byzantskej tradícii sa slávi v ôsmu nedeľu po Veľkej noci.

9r – 11r Nedeľa 2., hlas 1. Ponaučenia svätého Petra.
 11r – 13v Nedeľa 3., hlas 2. Ponaučenie svätého Teodora Studitu o nepokoji v duši.
 13v – 15r Nedeľa 4., hlas 3. Slovo svätého Petra.
 15r – 17v Nedeľa 5., hlas 4. Ponaučenie proroka Izaiáša o posledných dňoch sveta.
 17v – 19r Nedeľa 6., hlas 5. Slovo proroka Izaiáša svetu o posledných dňoch sveta.
 19r – 21v Nedeľa 7., hlas 6. Slovo (Jána) Zlatoústeho.
 21v – 23r Nedeľa 8., hlas 7. Ponaučenie o odlúčení duše od tela.
 23r – 26v Nedeľa 9., hlas 8. Slovo o konci tohto veku. Otázka Jána Bohoslovca.
 26v – 29r Nedeľa 10., hlas 1. O poslednom súde.
 29r – 33r Nedeľa 11., hlas 2. Ponaučenie o slávení nedele. Chýba fólia 30.
 33r – 34v Nedeľa 12., hlas 3. Ponaučenie svetu.
 34v – 36r Nedeľa 13., hlas 4. Ponaučenie, otče požehnaj.
 36v – 39r Nedeľa 14., hlas 5. Ponaučenia Jána Bohoslovca.
 39r – 40r Nedeľa 15., hlas 6. Slovo svetu svätého otca Bazila.
 40r – 45v Nedeľa 16., hlas 7. Objasnenie strádania. Otče požehnaj.
 45v – 51r Nedeľa 17., hlas 8. Zjavenie Abrahámovi.
 51r – 53r Nedeľa 18., hlas 1. Ponaučenie svätých otcov.
 53r – 56v Nedeľa 19., hlas 2. Ponaučenie svetu.
 56v – 60r Nedeľa 20., hlas 3. Slovo o márnosti tohto sveta.
 60r – 64r Nedeľa 21., hlas 4. Slovo o konci časov.
 64r – 65v Nedeľa 22., hlas 5. Slovo o bohobojných a nespravodlivých vladároch.
 65v – 69r Nedeľa 23., hlas 6. Ponaučenie svätého proroka Daniela.
 69r – 69v Nedeľa 24., hlas 7. Ponaučenie Andreja Krétskeho.
 70r – 73v Nedeľa 25., hlas 8. Ponaučenie svätého Bazila.
 73v – 74v Nedeľa 26., hlas 1. Ponaučenie svätého otca Nifonta.
 74v – 75v Nedeľa 27., hlas 2. Ponaučenie kňazom od svätého Efréma.
 75v – 77r Nedeľa 28., hlas 3. Ponaučenie svätého Nifonta o odlúčení duše od tela.
 77r – 78v Nedeľa 29., hlas 4. Ponaučenia svätého Gregora o útrapách tohto života.
 78v – 79v Nedeľa 30., hlas 5. Ponaučenie svätého Jána Zlatoústeho o modlitbe.
 79v – 81v Nedeľa 31., hlas 6. Ponaučenie otca Auxentia o živote a smrti.
 81v – 83r Nedeľa 32., hlas 7. Ponaučenie svätého Nifonta o nerestnom mužovi, ktorý dal svoje striebro diabľovi.
 83r – 85r Nedeľa 33., hlas 8. Slovo svätého apoštola Petra.
 85v – 89v Mesiac september, v 1. deň. Svätý Šimon Stylita.
 89v – 91r Toho istého mesiaca v 6. deň. O zázrakoch svätého archanjela Michala.
 91v – 93v Toho istého mesiaca v 8. deň. Na narodenie Bohorodičky.
 93v – 97r Toho istého mesiaca v 14. deň. Na povýšenie Svätého Kríža.
 97r – 101v Toho istého mesiaca v 15. deň. Svätý mučeník Nikita.
 101v – 102ar¹³ Toho istého mesiaca v 28. deň. Strasti i umučenie svätého mučeníka Demetra.
 102ar – 107r Toho istého mesiaca v 28. deň.¹⁴ Strasti a mučenie svätej Paraskevvy.
 107r – 109r Mesiaca novembra v 8. deň. Zhromaždenie k veľkovoľvodcovi Michalovi.
 109r – 110v Mesiaca novembra v 21. deň. Vstup presvätej Bohorodičky do chrámu.
 110v – 111r Toho istého mesiaca v 25. deň. Svätý otec Kliment.

¹³ Medzi fóliami 102 a 103 sa nachádza ešte jedná, neočíslovaná fólia. Uvádzame ju tu preto ako fól. 102a.

¹⁴ Nakoľko sv. Paraskevvy v súčasnej byzantskej tradícii spomínajú 28. októbra, predpokladáme v texte lakúnu.

111v – 114r Mesiaca decembra. Svätá veľkomočenička Barbora.
114r – 115r Toho istého mesiaca. Svätý Sáva, ktorý videl anjela v púšti.
115r – 117r Toho istého mesiaca v 6. deň. Zázraky svätého Mikuláša.
117r – 119v Mesiaca decembra v 25. deň. Slovo o narodení Ježiša Krista.
119v – 122r Mesiaca januára v 6. deň. Sväté Bohozjavenie nášho Pána Ježiša Krista.
122r – 124r Mesiaca februára v 2. deň. Stretnutie nášho Pána Ježiša Krista.
124r – 127r Toho istého mesiaca v 17. deň. Muky svätého Teodora Tiróna.
127r – 131r Mesiaca marca v 17. deň. Svätý Alexej, človek Boží.
131r – 132r Mesiaca marca v 25. deň. Zvestovanie presvätej Bohorodičke Márii.
132r – 140r Mesiaca apríla v 23. deň. Svätý mučeník Juraj a jeho matka Polyfránia.
140r – 141v Mesiaca mája v 9. deň. Prenesenie ostatkov svätého otca Mikuláša.
141v – 143r Toho istého mesiaca v 21. deň. Svätý kráľ Konštantín a jeho matka Helena.
143r – 144r Toho istého mesiaca v 24. deň. Narodenie svätého Jána, predchodcu a krstiteľa Pána.¹⁵
144r – 149r Mesiaca júna v 29. deň. Svätí apoštoli Peter a Pavol.
149r – 152v Toho istého mesiaca v 30. deň. Zbor svätých dvanástich apoštolov.
152v – 155r Slovo anjelské kázňové.
155r – 158r Zázrak svätého Mikuláša o troch kamarátoch.
158r – 158v Slovo svätého Pachomia o strede a piatku.
158v – 159v Slovo o tých, kto dáva nemajetným a chorým almužnu, lebo dostanú od Boha sto-krát viac.

Koniec rukopisného textu sa nezachoval.

Obsah pamiatky tu ponúkame len v krátkosti, lebo každý text si zaslúži osobitný komparatívny textologický výskum. Prvý text, ktorý však treba spomenúť, je ponaučenie na 16. nedeľu po sviatku všetkých svätých. Ide o apokryf známy ako *Chodenie Bohorodičky po mukách*. Čukalovský rukopis obsahuje skrátenú verziu tohto apokryfu. Napriek tomu, že ide o rozšírený motív, viackrát interpretovaný v duchovných piesňach na východe i na západe, v kázňových textoch sa vyskytuje zriedkavo.

Za Chodením Bohorodičky po mukách nasleduje text na 17. nedeľu po všetkých svätých s názvom *Zjavenie otcovi Abrahámovi*, ktorý je taktiež apokryfickým textom o tom, ako archanjel Michal bol poslaný zvestovať Abrahámovi skorý príchod jeho smrti, a výklad o tom, ako ešte pred smrťou sa Abrahám dostal do neba a čo tam videl. Tento text registrujeme v súvislosti s podkarpatským prostredím po prvýkrát, no v širšom slovanskom kontexte je rozšírený. Jednu z verzií z južnoslovanského prostredia vydala A. Miltenova,¹⁶ pričom začiatok textu zjavenia Abrahamovi z Čukalovského zborníka sa zhoduje so začiatkom tohto Miltenovou vydaného textu. Zhoda incipitov týchto dvoch textov dáva podnet hľadať jeho pôvodinu v južnoslovanskom prostredí a možno aj celého nami tu predstavovaného rukopisu.

Prvá časť Čukalovského rukopisu obsahuje najmä kázne na jednotlivé nedele liturgického roka a končí sa 33. nedeľou po sviatku Všetkých svätých, druhú časť rukopisu tvoria ponaučenia z príležitosti niektorých menších sviatkov cirkevného roku podľa menologionu, ktoré sú usporiadané chronologicky podľa cirkevného kalendára od 1. septembra do 30. júna. Rukopisy podobného zloženia sa v priestore historickej Mukačevskej eparchie používali,¹⁷ no výber sviat-

¹⁵ Sviatok narodenia Jána sa slávi v júni, preto tu sa predpokladá lakúna.

¹⁶ Miltenova, A.: South Slavonic Apocryphal Collections. София: Издателски център Боян Пенев, 2018, s. 88-96, 280-285. Text zjavenia Abrahamovi je súčasťou zborníka z Panagjurište z polovičky 16. storočia.

¹⁷ Nie každá zbierka kázni má takúto druhú časť z menologionu. K rukopisným pamiatkam s takouto štruktúrou patrí, napríklad, rukopisná zbierka kázni z Hrabského (fond J. Javorského v Štátnej vedeckej knižnici v Petrohrade).

kov v nich nie je rovnaký. V Čukalovskom rukopise MI 9 uloženom v Šebastovej nájdem texty na Povýšenie svätého Kríža (14. septembra), na Uvedenie Bohorodičky do chrámu (21. novembra), na Bohozjavenie (6. januára), na Stretnutie Pána (2. februára). Keďže tieto sviatky patria k dvanástim veľkým sviatkom cirkevného roka, preto sa kázňové texty o týchto sviatkoch vyskytujú vo väčšine doteraz preskúmaných rukopisov. Medzi rozšírené texty patria aj rozprávania na sviatky o archanjelovi Michalovi (8. novembra), aj opis života svätej Barbory (4. decembra, v Čukalovskom rukopise deň nie je uvedený), aj život svätej Paraskev (slávi sa 28. októbra, hoci je v rukopise zaradený k septembrovým sviatkom). K menej rozšíreným textom, ktoré sú zahrnuté do Čukalovského rukopisu, patrí napríklad aj krátky život svätého Demetra, život sv. Nikitu, sv. Klimenta, pápeža, a niektoré ďalšie texty. Osobitne zaujímavé sú texty spojené so svätým Mikulášom (6. decembra a 9. mája a ešte jeden text o zázrakoch, ktorý nie je priradený k sviatku), lebo ľudová tradícia uctievania tohto svätca spája s jeho postavou viacero legiend a apokryfov. V Čukalovskom rukopise k sviatku usnutia sv. Mikuláša (6. decembra) sú priradené dva texty zázrakov svätca o záchrane topiaceho sa pri búrke a o vyslobodení troch mužov zo žalára. Z príležitosti sviatku prenesenia telesných pozostatkov svätého Mikuláša do Bari (9. mája) sa v rukopise uvádza text o samotnom prenesení a o následných uzdraveniach chorých. Posledný text nie je zaradený do kalendária sviatkov, nachádza sa na fóliách, ktoré sú už oddelené od knižného bloku. Tento posledný text obsahuje rozprávanie o záchrane troch kresťanských mužov, okradnutých a vyhodených z lode do mora. Dvaja muži boli zachránení pred utopením tak, že plávali na veľkom kameni, a tretieho zachránila veľryba. Práve tieto motívy sa v nami skúmanom kultúrnom priestore vyskytujú po prvýkrát, hoci si uvedomujeme široký rozsah úcty k svätému Mikulášovi, čo svedčí aj o vplyve inej kultúrnej tradície.

K pozoruhodným textom zaraďujeme aj text na sviatok Kristova narodenia. Spravidla zbierky kázni a ponaučení obsahujú dva texty na tento sviatok, jeden o význame sviatku a druhý je apokryf o narodení a detstve Krista.¹⁸ V Čukalovskom rukopise sa nachádza len apokryfický text, pričom sa nezhoduje s tými, ktoré sme mohli skúmať v iných podobných rukopisoch v podkarpatskom priestore. Obsah tohto apokryfu je taký: Keď vyšiel príkaz o sčítaní obyvateľov, Jozef rozmýšľal, že zapíše svojich synov, no nevedel ako má zapísať Máriu, či ako dcéru, alebo ako manželku. Keď sa zastavili pre blížiaci sa čas jej pôrodu, Jozef sa vydal hľadať babicu a videl, že všetci ľudia i zvieratá sa zastavili a na čosi čakali. Babica sa nakoniec našla a bola tiež pri pôrode a velebila Boha. Zaujímavé je to, že potom sa v texte objavuje aj akási Salomé (Salamia), zrejme kamarátka tej babice, ktorá vyslovuje to, čo o 30 rokov neskôr povie apoštol Tomáš: kým nevidím, neuverím. Ďalej sa nachádza aj zmienka o troch kráľoch a o ich rozhovore s Herodesom a spomína sa aj vraždenie nemluvniat. Celý text na narodenie Krista sa končí krátkou zmienkou o Alžbete, ktorá sa snažila skryť pred touto udalosťou s malým Jánom a ukryla sa v hore. Motív, keď sa žena ukrýva v skale alebo v hore, je v ľudovej tradícii známy, no častejšie sa spája s Máriou, nie Alžbetou.

Už prvé skúmanie obsahu tejto rukopisnej pamiatky prináša poznanie o odlišnostiach od tých rukopisov, s ktorými sme sa doteraz stretávali, či už ide o obsah alebo samotné datovanie. Nepochybujeme o tom, že rukopis patrí do podkarpatskej literárnej tradície spojenej s dedičstvom mukačevskej cirkvi, no rad odlišností v rámci obsahu a jazyka pamiatky svedčí o tom, že je možné hovoriť o vplyve z južnoslovanského kultúrneho prostredia na cirkevnú literatúru v historickej mukačevskej eparchii. Vplyv západnej literárnej tradície sme mohli pozorovať na textoch inšpirovaných alebo prevzatých z *Gesta Romanorum*, napríklad v nami skúmaných Uglianských

¹⁸ Šašerina, S.: Dva uglianske rukopisy ponaučení a exempliel zo 17. storočia, c. d., s. 54-58.

rukopisoch,¹⁹ no doposiaľ sme nezaznamenali bezprostredný vplyv zo slovanského juhu. Ukazuje sa, že práve texty v tomto rukopise môžu poskytnúť dokladom o kultúrnej komunikácii so slovanským juhom.

Сборник поучений Red-MI (kr 4) MI 9 из государственного архива в Прешове – Шебастовой

Светлана Женюхова Шашерина

Сборники проповедей, поучений и толкований на евангельские перикопы представляют собой один из широко распространенных типов кириллических письменных памятников в среде церкви восточного обряда в восточной Словакии. В ходе архивных исследований в Прешове-Шебастовой в ноябре 2023 года нами был обнаружен рукописный кириллический сборник, который в каталогах архива определен как книга поучений. Рукопись упоминается в каталогах П. Шимы и Р. Клеминсона, но никаких ее детальных исследований не проводилось.

Сохранность рукописной книги можно оценить удовлетворительно: книга не подвергалась реставрации, сохранился ее оригинальный переплет и деревянные доски. Несколько листов в начале и в конце книги отделены от основного блока, и в данный момент невозможно установить, сколько листов было утрачено. Начало рукописи не сохранилось. Книга содержит 159 листов, исписанных четким полууставом, заглавия выполнены киноварью. Пагинация рукописи не оригинальная. Содержание рукописи представляет собой особый интерес. Текст на первой странице не имеет начала, следующий за ним представляет собой поучение на неделю по Пасхе о слепом. Книга содержит 36 коротких поучений, упорядоченных хронологически до 33 недели по Всех святых, которые записаны на листах 1–85. На последующих листах находятся тексты из Менология или Четьей-Минеи, охватывающие период с 1 сентября до 30 июня (листы 86–152), но они не отражают все обязательные церковные праздники. На последних семи листах, отделенных от основного книжного блока, находятся тексты, названные “словами”: слово ангельское проповедание, слово святого отца Пахомия, слово о милости дающему нищему и убогому (без конца), а также текст с заглавием “Чудеса святого Николая”. В статье предложено палеографическое описание памятника и его содержание.

¹⁹ Šašerina, S.: Dva uglianske rukopisy ponaučení a exempliel zo 17. storočia, c. d., s. 66-71.